

Barry Lyndon

O filmskem in televizijskem prevajanju

ozadja

Dušan Rebolj

S člankom se odzivam na urednikovo vabilo, naj po zgledu prejšnjih člankov iz te rubrike razmislim o poklicu samostojnega filmskega prevajalca.

Ko sva se skoraj pred enim letom začela pogovarjati o tej zamisli, je bila iztočnica za pogovor piratstvo digitalnih vsebin. Točneje dejstvo, da nekateri navdušenci povsem za svoje veselje – dobesečno le za svoje veselje, saj niso ne plačani ne podpisani s pravimi imeni – prevajajo cele filme ter dajejo svoje prevode na voljo vesoljni javnosti. Onstran miselne kolobocije, ki bi si jo lahko nakopali s premlevanjem o etičnih implikacijah tega početja, ostaja preprosta resnica, da po spletu pohajajo zanesenjaške duše, ki jim prevajanje filmov tako godi, da se mu posvečajo zastonj.

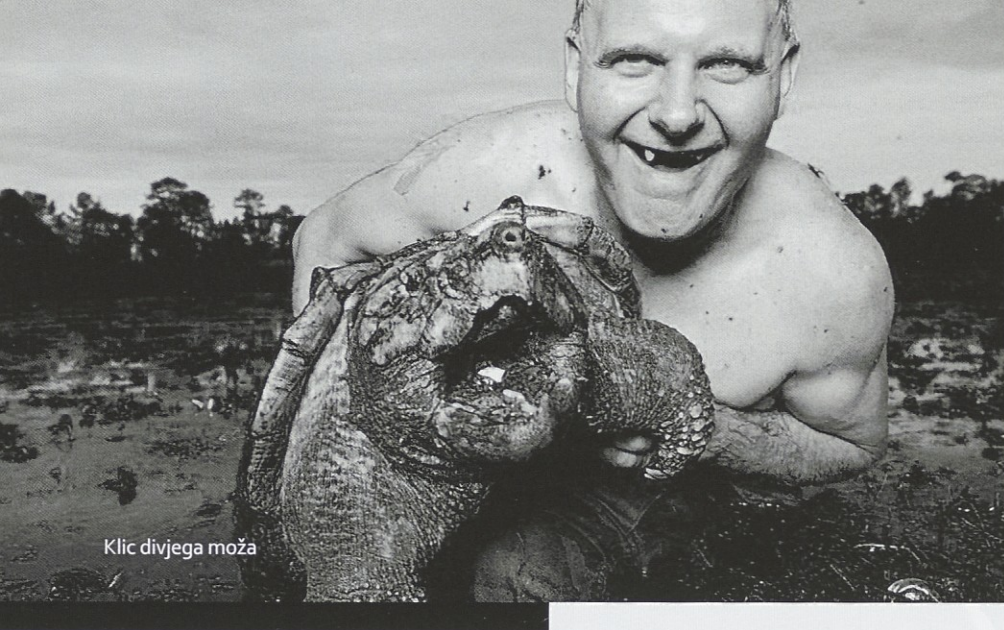
Motivi

Dandanes sem zagrizen privrženec maksime Harlana Ellisona: »Če mi ne plačajo, se niti ne uščijem.« A vzporedno s to zagrizenostjo še vedno čutim globoko zadovoljstvo, kadar zares dobro ubesedeno misel, slišano oziroma prebrano v angleškem izvorniku, izrazim v slovenščini. Do te mere vsekakor razumem, kaj žene brezimne spletne prevajalce.

Če se strogo cenzuriram in odmislim prevode angleških izvornikov, ki so se mi zazdeli dobri šele, ko sem tudi sam začel prevajati, lahko izpostavim nekaj prevajalskih del, ob govoric katerih sem, ko sem jih bral, izrazilo užival ter se začel navduševati nad

zamisljivo o ponavljanju za tujimi avtorji v domačem jeziku.¹ Na prvo mesto bi vsekakor uvrstil roman, napisan po scenariju za Stonov *Vod smrti*, ki ga je v slovenščino prevedel Vilko Novak. Približno istočasno sem prebral tudi genialna prevoda *Skrivnega dnevnika* in *Rastočih težav Jadrana Krta*, oba izpod peresa oziroma tipkovnice Vasje Cerarja. Prevod Bogdana Gradišnika mi je izjemno približal Silverbergovo *Knjigo lobanj*, prevod Mihe Avanza pa Burroughsov *Goli obed*. Nemara je celo odveč izpostavljati Alojza Kodreta in njegov fundamentalni, tektonski, neizpodbitno brezhibni prevod knjižnega niza *Štoparski vodnik po*

¹ Kot kažejo žalostne izkušnje nekaterih slovenskih prevajalk, človek hitro zdrsrne iz prevoda v plagiat.

Klic divjega moža

galaksiji. Ne poznam prevajalca svoje generacije, ki se mu Kodretov prevod ne bi zdel boljši od izvornika.

Vstop v poklic

Če slabo razložljivi želji po prevajanju govornice o vojni, socialnih problemih, okultizmu, narkomanski blaznosti ter življenju, veselju in sploh vsem prištejem še zasvojenost z vizualnimi mediji, je na prvi pogled precej razumljivo, da sem pred osemnajstimi leti začel prevajati filme. V ta poklic pa me seveda ni usmeril tako poglobljen razmislek. Prijatelj je prevajal videokasete za Karantanijo Cinemas. Rekel mi je, da potrebujejo prevajalce, in mi dal podatke. Pristojni osebi sem

telefoniral, opravil preizkus in začel delati.

To delo je še zdaj moj primarni vir zaslužka. Televizijske oddaje prevajam za družbo SDI, kino filme za art distributerja Demiurg, že dobro desetletje in pol pa prevajam tudi filme za prireditve Cankarjevega doma, zlasti za Ljubljanski mednarodni filmski festival in Festival dokumentarnega filma. Mislim, da sem doslej prevedel blizu štiristo celovečercv.

Tehnologija

V kako starodavnih časih sem začel prevajati filme, lahko prikažem s podatkom, da sem jih prva tri, štiri leta pogosto prevajal »po tonu« – brez tekstovne predloge –, s pritiskanjem »play« in »pause« na videorekorderju, in da sem prevode prvi dve leti oddajal tako, da sem naročnikom osebno nosil diskete oziroma jim jih puščal v poštnih nabiralnikih.

Za Karantanijo Cinemas in kasneje za Blitz Film & Video Distribution sem filme najprej prevajal z rudimentarnim Titl Editorjem hrvaškega pisca prevajalskih programov Željka Filetina. Program je deloval v dosu in je vseboval le urejevalnik besedila ter orodje za podnaslavljanje. Podnapis si s presledkom »vrigel noter« in ga spet s presledkom »vrigel ven«. Štoparico

si sprožil na poljubni točki filma, v opombe pa si moral napisati, kaj se takrat, ko si jo sprožil, pokaže na zaslonu. Na primer, če posnetek ni imel časovne kode, si v hrvaščini – filme so podnaslavljali v Zagrebu – napisal: »Tajming počinje kod natpisa Bruce Willis.«

Treba je poudariti, da smo tako prevajali filme za videokasete. Prevajanje za kino je bilo takrat povsem drugačno. Prevajalec je oddal le tekstovno datoteko s podnapisi, te pa so v studiu s posebnimi stroji tempirali in tiskali na filmske kopije.

Sodobni programi za podnaslavljanje imajo sicer različne vmesnike, toda princip je pri vseh enak: vsebujejo polja za urejanje besedila – za vsak podnapis posebej – in pa okence za video datoteko. Podnapise prav tako kot pri starem Filetinovem programu tempiraš z za to določenimi tipkami, le da je prevod avtomatično usklajen s časovno kodo datoteke. Ker gre zdaj povsod, pri televizijskem, video in kino prevajanju, za digitalne zapise, le na različnih nosilcih, se metode prevajanja in podnaslavljanja ne razlikujejo. Prevod najpogosteje oddaš v formatu .srt in takšen je prilagodljiv za vse možne platforme.

Nekaj posebnega je že od nekdaj podnaslavljanje na Liffu in Festivalu dokumentarnega filma. Včasih zato, ker festivalskih kopij niso smeli uničiti z natisom podnapisov, danes pa zato, ker bi bilo predrago imeti na vsakem festivalskem prizorišču eno napravo za sinhronizacijo časovne kode prevoda z zvočnim zapisom filma. Zato podnaslavljanje že vseskozi poteka v živo – prevajalec čepi v kabini ter s pritiskanjem na ustrezne tipke sproti projicira podnapise na dno platna. Ker prva leta, ko sem delal na teh festivalih, projektorji podnapisov niso bili na voljo v vseh dvoranah – ni jih bilo v Komuni, Viču in Kinoteki –, smo prevode celo brali.

Zaščita

Formati tekstovnih in video zapisov so popolnoma prenosljivi, zato se

Deloholiki

njihovi lastniki trudijo, da bi se ti zapisi čim kasneje znašli na omrežjih za delitev datotek. Ker postanejo takšna prizadevanja popolnoma jalova tisti trenutek, ko se zapis znajde na kakršni koli komercialni digitalni platformi, ga je treba toliko bolj zavarovati, ko je še v fazi tehnične obdelave, na primer v fazi prevajanja.

Zaščitni ukrepi segajo od najmanj prizadevnih (delaš z nezaščitenimi video datotekami, ki imajo zgolj nekoliko slabšo ločljivost), prek srednje prizadevnih (film gledaš v slabi ločljivosti na spletni strani distributerja, zaščiten z geslom in s prozornim križem čez sliko), do divje prizadevnih (na spletni strani distributerja poslušáš zvok, slika pa je, razen glav govorcev, popolnoma zatemnjena). Včasih se zgodi, da dobiš le zelo podrobno dialog listo z opisi kadrov ter s podatki o trajanju podnapisov v izvorniku, filma pa do podnaslavljanja sploh ne vidiš.

Vrhunec studijske preganjave je izkusila kolegica, ki je prevajala eno največjih filmskih uspešnic lanskega leta, novo epizodo neke legendarne franšize. Da je zadostila tehničnim varnostnim zahtevam, je morala kupiti nov prenosnik, nato pa ji je studio plačal povratno letalsko vozovnico in enotedensko bivanje v Pragi. Tam je (najbrž v kakšnem bunkerju) skupaj z drugimi evropskimi prevajalci buljila v osvetljene krogce z glavami govorečih likov in prevajala film.

Denar

Žal moram tudi o denarnih zadevah spregovoriti podobno nedoločeno kakor o zgornji pustolovščini z varnostnimi ukrepi, ker se prevajalci praviloma nočejo javno izrekati o svojih honorarjih. Sam sicer mislim, da je to narobe, saj bi z odkritim govorjenjem o zaslužku laže dosegli, da bi vsi skupaj zaslužili več. A ker za to mnenje nekako ne najdem prave podpore, tudi sam ne mislim točno navajati, kdo mi koliko plačuje.

V filmskem prevajanju je zaslužek, podobno kot pri vsem prevajanju, odvisen od staža in slovesa prevajalca,

odnosa, ki ga ima z naročnikom (v Sloveniji praktično vse prevajanje za kino sloni na deset-, petnajst- ali dvajsetletnih poznanstvih), in njegovih pogajalskih sposobnosti. Tako so kontrasti lahko naravnost smešni. Ko sem leta 1998 začel prevajati za tarifo od 18 do 20 SIT na podnapis, je najvišja tarifa, za katero sem slišal, znašala 80 SIT na podnapis (menda so toliko zaslužili nekateri prevajalci na nacionaliki).

Filmi za kino se zdaj praviloma prevajajo na pavšal. Nekateri jih menda prevajajo za manj kot 200 EUR, višje tarife pa se gibljejo od 300 do 500 EUR. Če hočemo na tej podlagi dognati, koliko je plačan podnapis, je treba vedeti, da ima zmerno zgovoren 90-minutni film med 700 in 900 podnapisov.

Prevodi televizijskih programov se plačujejo na minuto. Tu je razpon tarif največji. Kdor ima srečo, prevaja za blizu tri evre na minuto. Kdor ne loči dela za pošteno mezdo od obiranja bombaža za valpta, prevaja za dober evro na minuto.

Koliko se vsako od teh del komu splača, je v najbolj matematičnem smislu odvisno od časa, ki ga porabi za prevajanje. Če mi ni treba paziti na trajanje podnapisov in če mi podnapisov ni treba tempirati, prevedem 44-minutno »dokumentarno« oddajo o seksualnem umoru na ameriškem Jugu v dobrih štirih urah. Za zahteven celovečerni dokumentarec o digitalnem vohunjenju, ki ga moram tudi podnasloviti, si vzamem 16 ur. Prvo je nominalno plačano slabše od drugega, vendar je razlika v porabi časa tolikšna, da je urna postavka na koncu približno enaka – med 15 in 20 EUR na uro bruto.

Preden skočite pokonci, češ, to je pa ja ogromno, najprej vedite, da delo včasih je, včasih pa ga ni. Potem odštejte štiri odstotno dohodnino in se zavedajte, da kot normiranec nimam nobenih davčnih olajšav. Vštejte dejstvo, da nimam plačanega dopusta in da vsaka sekunda vsakega delovnika, ko ne sedim pred računalnikom, pomeni izpad dohodka. Kot samozaposlenemu na področju kulture mi začne bolniška veljati šele, ko sem že šest tednov nesposoben za delo. In strogo vzeto

moje razmerje z vsakim delodajalcem traja le od začetka prevajanja do plačila honorarja. Imam sicer več stalnih naročnikov, toda teoretično je vsak prevod, ki ga naročijo pri meni, lahko zadnji. Tako smo prišli do najdaljšega razdelka:

Prekarnost in kaj z njo storiti

Letos septembra sem z drugimi veterani predbolonjskih programov naposled diplomiral. Malo po dvajseti obletnici prvega vpisa. V vmesnem času pa sem podlegel tistemu strahotnemu spoznanju, ki zavozi največ študijev – da se sorazmerno s količino dela povečuje tudi vsota razpoložljivega denarja. Nehal sem redno opravljati izpite ter se s poglobitvijo v nekaj, kar bi moralo biti obstranska dejavnost, prikrajšal za zadnjo priložnost za kolikor toliko normalno zaposlitev.

Tisti, ki smo bili rojeni med sredino sedemdesetih ter začetkom osemdesetih let, smo zadnja generacija, ki je z družboslovno in s humanistično izobrazbo še lahko od daleč upala na neko obliko redne službe. Toda za to si moral diplomirati okrog leta 2000, približno takrat, ko sem jaz za video tržišče prizadevno štancal prevode B-akcionerjev in črnskih komedij. Tako se dokaj jasno zavedam, da za svoj današnji »prekarni« položaj gospodarske in etične družbene krize ne morem kriviti tako prepričano kakor kdo drug, zlasti kdo mlajši.

Pa vendar se zadnja leta v filmskem in televizijskem prevajalstvu vzpostavlja neko stanje, katerega težavnost ne izvira le iz projektnega in labilnega značaja samega dela. Poglavitni vzroki te spremembe so: ekonomsko vzdušje, v katerem lahko delodajalci oziroma naročniki meni nič tebi nič nižajo tarife; orjaški priliv odpuščene delovne sile z drugih področij, denimo iz novinarstva, oblikovanja, oglaševanja, skratka panog, ki jih je kriza po letu 2010 najbolj opustošila; priliv mladega začetniškega kadra s študija prevajalstva, pa tudi od

drugod; neizkušenosť in prestrašenosť novincev, ki so pripravljene delati za tako rekoč vsak denar; precejšnja brezbriznosť naročnikov do kakovosti prevodov.

Skratka, poklic z znosnimi tarifami, v katerem je lahko za tiste, ki nam je to ustrezalo, osebna svoboda odtehtala nezanesljivost zaslužka, se je prelevil v dokaj turobno panogo, v kateri ali neprimerno več delaš ali pa neprimerno manj zaslužiš. In izkušenejši prevajalci se lahko perverzno tolažimo vsaj s tem, da manj »trenirani« kolegi, glede na vloženi čas, preprosto niso sposobni prevesti takšnih količin programa, da bi se jim to delo splačalo. (Popravek: da bi od tega dela lahko živeli. Vprašanje, ali se katero koli početje komu *splača*, je precej brezpredmetno, če izogib temu početju povzroči lakoto in/ali brezdomstvo.)

V raznih formalnih in neformalnih okvirih smo televizijski in filmski prevajalci že razpravljali, kaj bi kazalo storiti. Prva ugotovitev je, da za zdaj še nismo povezani v nikakršno kolektivno tvorbo, v kateri bi lahko s skupnimi močmi omilili svoj gmotni položaj oziroma njegovo negotovost. Društvo slovenskih filmskih in televizijskih prevajalcev se posveča le izobraževalnim in kulturnim razsežnostim poklica. Navaja sicer priporočeno tarifo za prevod minute programa. Toda te za svoje delo ne zahteva noben član društva, saj je trikrat višja od zneskov, ki jih prevajalci dejansko (s)prejemajo

za prevode programa slovenskih komercialnih televizijskih hiš.

Nekateri prevajalci si veliko obetajo od novoustanovljenega Sindikata prekarcev. Sam se mednje ne prištevam, saj tečejo že začrtane smernice njegovega dela predaleč od naših težav in interesov. Vzemimo na primer ugotovitev predsednika sindikata Marka Funkla, da prekarci nimajo pravic do bolniške odsotnosti, letnega dopusta in rednega dela, ki ga mora zagotoviti delodajalec. Tako rekoč vsi filmski in televizijski prevajalci te pravice formalno imamo, saj smo *sami svoji delodajalci*, bodisi samostojni podjetniki, bodisi samozaposleni na področju kulture, bodisi lastniki družb z omejeno odgovornostjo. Vprašanje je le, ali smo jih s količino rednega dela, ki si ga zagotavljamo sami, sposobni udejanjiti.

Za ilustracijo bi navedel dva primera rešitve te zagate, oba povezana z bolniško. Ko sem lani zaradi denarnih in zdravstvenih skrbi staknil pošten primer izgorelosti z napadi panike, sem se odločil, da tokrat ne bom ponavljal prizorov, kakršen je bil tisti, ko sem dva dni po smrtno nevarni reakciji na pik sršena že prevajal oddaje za Comedy Central, ali tisti, ko sem s priščipnjenim živcem in otrplim stopalom podnaslavljal filme na Liffu. Sklenil sem, da moram nemoteno študirati, sicer pa počivati. Za ta namen sem vzel kredit, ki ga bom odplačal čez dve leti. Po tej računici si lahko,

seveda če ostanem minimalno kreditno sposoben, privoščim en trimesečni oddih na vsaka tri leta. (Morda na malo manj, saj je moja partnerica, ravno ko sem preboleval najhujšo izgorelost, dobila prvo perspektivno službo v petih letih.)

Drugi primer je nekoliko bolj veder. Ko je prevajalski kolega hudo zbolel in je po operaciji prihajal k sebi več mesecev, mu je vsak sočlan precej številčne ekipe prevajalcev v podjetju, za katero je delal, daroval honorar za prevod ene 44-minutne oddaje. Znesek je odločilno prispeval k temu, da je lahko kolega prebrodil obdobje bolezni. Zdaj si predstavljajmo, kako močan sklad za najhujše primere bi lahko vzdrževali slovenski filmski in televizijski prevajalci, če bi vanj vsak daroval denimo dvanajst takšnih honorarjev na leto.

Nato si predstavljajmo, da bi se v tak sklad vključila večina takšnih prevajalcev v državi. In denimo, da bi se v skladu v dveh, treh, štirih letih nabralo dovolj denarja, da bi lahko služil kot rezerva za dolgotrajen štrajk. Točneje, štrajk vseh tistih prevajalcev, ki dejansko prevedejo večino avdiovizualnega programa v Sloveniji, ne diletantov, ki se niso sposobni odreči honorarju za eno oddajo na mesec. Štrajk, s katerim bi se lotili *najhujšega primera* v svoji panogi. Pomanjkanja kolektivne pogodbe. Predstavljajmo si nekajmesečni izpad prevajanja v vseh javnih in komercialnih avdiovizualnih medijih v državi ter pri vseh kino distributerjih. Menda bi se potem od njih dalo izsiliti kaj konkretnega.

Vse, o čemer tu sanjam, strogo vzeto ni sindikalizem – zaradi že omenjenega razloga, ker je večina prevajalcev v formalnem smislu delodajalcev. Gre za vzajemno pomoč, ki je bližje združništvu oziroma cehovstvu. In predvsem gre za *denarno* pomoč, ne za pravno svetovanje, skrb za jezik in podobne neoprijemljivosti. V nekem medlem, teoretskem smislu se prevajalci avdiovizualnih vsebin sicer lahko imamo za prekarce, toda dokler bo to kategorija, ki lahko zajame nas, ljubljanske taksiste in za povrh še sirske begunce, si z njo dejansko nimamo kaj pomagati. Naši problemi so preveč specifični.

Prvič, opravljamo enega redkih poklicev, ki že pred slovensko osamosvojitvijo ni poznal pojma redne zaposlitve, če odmislimo redke oaze v javni radiodifuziji. Drugič, opravljamo poklic, ki ga je precej lahko opravljati zanič, in to v ekonomskem okolju, kjer je strankam bolj ali manj vseeno za kakovost prevodov. To pomeni, da smo vsi, bolj in manj kakovostni, obsojeni na delovno okolje z veliko dostopnostjo in lahko zamenljivostjo delovne sile. Naša edina prava aduta bi bila materialna solidarnost in trdna odločenost stavkati. A kot že rečeno, v dovoljšnjem številu, da stavkokazi, katerih pojavu se seveda ni mogoče izogniti, ne bi mogli zadovoljiti programskih zahtev slovenskih naročnikov.

Nekoliko bolj schumpetrovska alternativa bi bila, da se čim več takšnih prevajalcev, ki so sposobni prevajati velike količine programa – zopet – poveže v neke vrste neprofitno zadrugo z minimalnimi administrativnimi stroški, napade trg s takšnimi dampinškimi cenami, da jim ni kos nobena še tako dampinška agencija, ter ga kratko malo sesuje. Doseže, da se s prevajanjem avdiovizualnih vsebin več ne da ukvarjati za dobiček, če je vpleten kakršen koli posrednik. Prevajalske agencije odmrejo, premalo zainteresirana delovna sila odkaplja in spet ostane trdo prevajalsko jedro, ki se potem lažje pogaja z naročniki.

Na mladih svet stoji (saj mu plačujejo penzijo)

Za konec bom nagovoril mlade ljudi, ki morda razmišljajo o poklicu filmskega in televizijskega prevajalca. Svetoval bi vam sledeče.

1. Ne postanite filmski in televizijski prevajalci.
2. Če niste ubogali prve točke, si nujno kupite dober stol in dobro žimnico ter redno delajte vaje za hrbet.
3. Zavedajte se, da boste na vsak spodoben film prevedli vsaj deset ur resničnostnih šovov o ciganskih nevestah, aljaških zlatokopih, tipih, ki z golimi rokami lovijo želve, in ljudeh, ki svoje analne ognjke in otečena moda, zato ker jih nočejo pokazati osebnim zdravnikom, na televiziji kažejo ljudem, ki se *delajo*, da so zdravniki.
4. Če boste prevajali filmske in televizijske oddaje, boste prevajali predvsem v slovenščino, ne v tuj jezik. Nujno si dopovejte, da o slovenščini nimate pojma. Potem preberite vse od hišne številke do Župančičevega prevoda Hamleta. Še danes se nakremžim ob spominu na neko nadobudno prevajalko, ki je prevajalske spretnosti izkazovala s trditvijo, da ima »v mezincu« ameriški ulični sleng, hkrati pa je v pisnem sporazumevanju uporabljala sintagmo »bilo kaj«.
5. Še enkrat: če vas k prevajanju sili misel, da vam »angleščina ne dela problemov«, si raje poiščite poklic, v katerem boste govorili angleško, ne pisali slovensko. Mimogrede, po mojih izkušnjah je tudi vaše znanje angleščine bolj *for one dick*.
6. Bodite dojemljivi za konstruktivno kritiko. Recimo za prejšnjo točko.
7. Če vas kdo konstruktivno pokritizira, ne bodite kričeče butasti. Recimo, na strokovno kritiko prevoda v slovenščino ne odgovorite tako, da kritiku zabrusite, da kaj pa on ve, saj imate vi magisterij iz prevajalstva, ne

on, sploh pa vam je *slovenski* prevod pregledal *angleški* native speaker.

8. Vaše edino pravno varstvo je pogodba. Držite se rokov in ne trpite plačilne nediscipline.
9. Za spoznanje nižji, vendar v roku plačan honorar je boljši od za spoznanje višjega honorarja, ki je plačan bogve kdaj.
10. Naročnik, ki ne plačuje, je mnogo bolj škodljiv od brezdelja. Kaj je bolje? Delati nič ali z delom zastoni bogatiti nekoga drugega? Kdor ne plačuje dobavljenega blaga in storitev, je navsezadnje tat.
11. Zato naročnika, ki ne plačuje, zavržite kakor stare gate. Nekoč se mi je neka znanka pritoževala, da ji naročnik še vedno ni plačal nobene od *treh* prevedenih knjig. Kdor začne prevajati tretjo knjigo, ne da bi prejel plačilo vsaj za prevod prve, si zasluži vse, kar ga doleti.
12. Biti brez šefa in kolektiva je prekrasno. Toda če ne boste razvili veččin upravljanja s časom in če boste zanemarili družabne stike, se vam bo prej ali slej skegljalo.

